

Eija Poteri

Kirjastonhoitajakoulutuksen pioneerikausi Suomessa 1920–1945

Poteri, Eija, Kirjastonhoitajakoulutuksen pioneerikausi Suomessa 1920–1945. [The pioneer period in Finnish library education, 1920–1945]. Kirjastotiede ja informatiikka 10 (1): 3–16, 1990.

The results of a study of library education in Finland prior to the establishment of a permanent library school in 1945 are presented. Attention is paid to the relationship between education and professional qualifications especially in public libraries. The theme is studied from the viewpoints professionalization processes and targets set to education.

Address: NORDICOM, University of Tampere, Pb 617, SF-33101 Tampere.

1. Johdanto

Ensimmäisen päätoimisia kirjastonhoitajia valmistavan kurssin järjesti Kordelinin säätiö Helsingissä v. 1920. Kurssitoiminta jatkui, kun valtion kirjastotoimikunta sai tehtäväkseen koulutuksen organisoimisen. Valtion kirjastotoimikunta järjesti tutkimusajankohtana viidet kurssit: vuosina 1924, 1930, 1934, 1937 ja 1941–42. Vuodesta 1945 lähtien kirjastonhoitajakoulutus vakinaistui Yhteiskunnalliseen korkeakouluun.

Kirjoitukseni perustuu pro gradu -tutkielmaani (Poteri 1990), jossa keskityin kirjastonhoitajien ammattipätevyyteen tähänneen koulutuksen selvittelyyn. Ulkopuolelle jätiin kaikki sivutoimisille kirjastonhoitajille tarkoitettun koulutuksen, jota Pirjo Vatanen on tutkinut lisensiaattityössään (1988). Samaten ulkopuolelle jäi täydennyskoulutus sekä tieteellisten kirjastojen sisäinen kirjastonhoitajakoulutus kuten Helsingin yliopistonkirjaston amanuenssitutkinto. Tieteellisten kirjastojen koulutus oli luonteeltaan enemmän itseopiskelua ja harjoittelua kuin varsinaista kirjastonhoitajakoulutusta (esim. Mäkelä-Henriksson 1987).

Tutkimuksessa tavoitteena oli kuvailla kirjastonhoitajakoulutuksen alkuvaihetta Suomessa ja selvittää samalla kirjastonhoitajan ammatin syntyä ja ammatin professionaalistumisen alkutaivalta. Professionilla tarkoitan ammattia, jolla on yhteiskunnassa arvostusta ja rajattu tehtäväalue, usein myös monopoliasema. Professioniin on perinteisesti liitetty myönteinen arvovivahte: vastuun kantaminen ja kutsumus. Nykyään tosin myös kritisoidaan joitakin professionia näiden itsekkäiden valta-yrkimysten vuoksi. Ammatin muutos suorittavasta työstä professioniksi on jatkumo: toisessa päässä on ideaaliprofessio, toisessa päässä on puhdas ruutiinistö. Väliin sijoittuvat semiprofessiot ja syntymässä olevat professiot. Professionaalistumisella tarkoitan sitä prosessia, jossa ammatti on muuttumassa professioniksi.

Reijo Raivolan (1989, s. 2–3, 15–18) mukaan ammatin synty on aina seurausta työnjaon toteutumisesta. Kun työtehtävät eriytyvät, aikaisemmasta ryhmätoiminnasta tai joidenkin yksilöiden harrastustoiminnasta muodostuu elannon antava työ,

ammatti. Kirjastonhoitajan työhön sovellettuna Raivolan (emt.) esittämät ammatin synnyn vaiheet ovat seuraavat:

1. Kirjastonhoitoa aletaan pitää erillisenä toimintana.
2. Kirjastonhoitajakategoria syntyy, kun jotkut omistautuvat pelkästään sille ja saavat siitä toimeentulonsa.
3. Kirjastonhoitotaitoon aletaan kiinnittää huomiota, kun havaitaan toisten selviävän tehtävistään paremmin kuin toisten.
4. Kirjastonhoitajakoulutus syntyy, kun huomataan, että kirjastonhoitotaito on opittavissa ja opetettavissa.
5. Koulutus perustellaan tieteellisesti, kun havaitaan teorian ja käytännön yhteys.

Tutkielmassani keskityin ammatin synnyn vaiheisiin 3 ja 4 eli kirjastonhoitajakoulutuksen tarpeellisuuden huomaamiseen ja koulutuksen ensimmäisiin toteutuksiin. Ammatillisen koulutuksen syntyä tutkittaessa on otettava erityisesti huomioon ne tarpeet, joita koulutuksen odotetaan tyydyttävän (Kuikka 1983) ts. koulutukseen kohdistuvat intressit ja vaatimukset (Hovi et al. 1989). Omassa työssäni päädyin käyttämään termiä "koulutuksen tavoitteet" ja ne jaoin kahteen kategoriaan:

1. Ammattitaitotavoitteet tulevat useimmiten työnantajalta, mutta myös ammatin harjoittajat voivat yhtyä niihin:
 - pätevän työvoiman saanti
 - palvelutason parantaminen
 - alan asiantuntemuksen kasvu.
2. Ammattikunnan sisäiset tavoitteet koulutuksen suhteen ovat useimmiten:
 - ammattikunnalle kuuluvien tehtävien erottaminen esim. pätevyysvaatimusten muodossa
 - työn arvostuksen nostaminen
 - palkkauksen parantaminen
 - alan ammattikuvan vahvistaminen.

Tämän työn kannalta tärkeimmät arkistot ovat olleet kouluhallituksessa sijainnut valtion kirjasto- toimiston arkisto, jonka vanhimmat asiakirjat siirrettiin keuhällä 1989 Valtion Arkistoon (VA/VKark tästä lähtien tekstissä), ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa sijaitseva Helle Kannilan jäämistö (SKS/HKark tästä läht.).

Valtion kirjastotoimiston arkistossa on varsin vähän koulutukseen liittyvää aineistoa. Käyttökelpoisiksi lähteiksi osoittautuivat valtion kirjastotoimikunnan pöytäkirjat vuosilta 1921–45, ns. Kordelinin kurssin johtokunnan pöytäkirjat 1919–20,

kirjastonhoitajien valmistuskurssien päiväkirjat vuosilta 1924, 1930, 1934, 1937 ja 1941–42 sekä valmistuskurssien 1934 ja 1937 kirjallisuuskeskustelutuntien pöytäkirjat. Helle Kannilan jäämistöstä kävin läpi hänen kirjeenvaihtonsa ja kirjastopin opetusmateriaalia vuosilta 1920–70, mm. luentoja, aloitus- ja päätöspuheita ja lausuntoja opiskelijoiden erikoistöistä.

Kirjastonhoitajakoulutuksen tavoitteita selvitellessäni painetut lähteet ja kirjallisuus olivat kuitenkin päälähteeni: kirjastoalan lehdet, komiteanmietinnöt, lait ja asetukset sekä valtiopäiväasiakirjat. Kirjastonhoitajamatrikkeleista, erityisesti ensimmäisestä vuodelta 1955, oli paljon apua jäljittäessäni taustatietoja valmistuskurssien opiskelijoista ja opettajista.

Tutkimusajankohta on vielä sen verran lähellä, että oli mahdollista haastatella tuolloin koulutuksensa saaneita kirjastonhoitajia. Näin sain kootuksi muistitietoa viideltä kirjastonhoitajien valmistuskurssilta. Vuoden 1924 kurssilta en tavoittanut ketään, joka olisi suostunut haastatteluun. Kieltäytymisten synnä oli heikko terveys.

2. Kirjastonhoitajakoulutukselle asetetut tavoitteet

2.1 Komiteat v. 1906 ja 1914 sekä Niilo Liakka tavoitteiden asettajina

Vuosisadan alussa kirjastonhoitajuutta ammatina oli hädin tuskin olemassa. Kirjastotyö omana erityisalanaan oli vasta irtautumassa muusta kansansivistystyöstä. Oltiin siinä ammatin synnyn vaiheessa, jossa kirjastonhoitoa alettiin pitää erillisenä toimintana.

Ensimmäisen kerran valtiovalta asetti komitean pohtimaan kansankirjastojen tilannetta v. 1906. Kirjastojen hoito ja valvonta kuului komitean mielestä sivutoimena kansakoulunopettajille, postinhoitajille tai muille kirjallisuutta harrastaville kuntalaisille. Komitea ei edes maininnut päätoimisille tarkoitettua kirjastonhoitajakoulutusta miehinnössään, mutta piti opettajaseminaareissa annettavaa kirjastonhoidon opetusta toivottavana. Koulutusta tärkeämpänä komitea ajoi kirjastojen tarkastusta ja valvomista. Kirjastoavustusten käyttöä haluttiin kontrolloida. (Kom.miet. 1906:6, s. 40–41)

Vuoden 1914 kirjastokomitea kiinnitti edeltäjänsä enemmän huomiota kirjastonhoitajakoulutukseen, joskin ajankohtaisena pidettiin erilaisia sivutoimisille kirjastonhoitajille tarkoitettuja lyhytkursseja sekä opettajaseminaarien kirjastonhoidon opetusta. Tulevaisuuden kuvana piirrettiin esiin näkyvä keskuskirjaston yhteyteen liittyvästä vakinaisesta kirjastokoulusta. (Kom.miet. 1914:5, s. 26–27)

Vuosisadan alun todellinen radikaali kirjastoi-deologi oli Kansanvalistusseuran sihteeri Niilo Liakka: jokaiseen kuntaan tuli saada ainakin yksi päätoiminen koulutettu kirjastonhoitaja ja siten tehdä kirjastoista pieniä kansansivistyskeskuksia (Liakka 1917a). Kirjastotoimen tärkeimpänä edellytyksenä hän piti kirjastonhoitajien ammattiin valmistumista. "Vasta oikea kirjastonhoitaja muuttaa kirjakokoelman kirjastoksi" (1916, s. 26).

Liakka oli ensimmäisiä, jotka ymmärsivät, että kirjastonhoitotaito oli opetettavissa. Kirjastonhoitoon hän sisällytti luetteloinnin ja kirjojen järjestämisen niin, että ne löytyvät (=luokituksen) sekä lainauksen hoidon. Erityisesti hän kuitenkin painotti kirjallisuuden tuntemusta. Kirjastonhoitajakoulutukseen tulevien pohjakoulutuksen piti Liakan mukaan olla korkea: vain ylioppilastutkinto tai kansakoulunopettajan pätevyys oli riittävä (Liakka 1917a).

Liakan kirjastokäsitystä tutkinut Rainer Salosensaari (1989, s. 51) pitää Liakkaa kirjastonhoitajakoulutuksen alullepanijana Suomessa. Hänen osuutensa ensimmäisten ammattipätevyyteen tähtäävien valmistuskurssien järjestämisessä Kordelinin rahaston varoilla v. 1920 oli merkittävä.

Liakalla oli näky ammattitaitoisesta kirjastonhoitajakunnasta, joka loisi Suomeen kirjastolaitoksen. Tässä hän otti vertailukohdaksi seminaareissa koulutetut opettajat, jotka loivat pohjan kansakoululaitokselle:

"Ei mikään sivullinen voima, ei mitkään kirjalahjoitukset, valtion enempiä kuin muittenkaan taholta, voi luoda Suomeen kirjastolaitosta, joka ansaitsee sivistyslaitoksen nimen. Sen suurtyön Suomen kansan sivistyttämiseksi suorittaa kunnollinen, tehtävänsä tasalla oleva kirjastonhoitajakunta, kun sellainen ensin kasvatetaan." (Liakka 1917b, s.83.)

Voidaan sanoa Liakan olleen edellä aikaansa: hänen ideansa toteutuivat vasta kauan hänen kuolemansa jälkeen.

2.2 Pätevyysvaatimukset ja kirjastolaki

Kun kirjastoalan koulutusvastuu v.1921 siirtyi valtiolle, edessä oli kilpailu muiden koulutusalojen kanssa valtion niukoista määrärahoista. Itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä uudistettiin erityisesti perinteisten sektorien koulutusta. Teollisuuden ja maatalouden ammatit olivat etualalla. Agraarireformi (torpparien vapautus ja asutustoiminta) vaati huomion kiinnittämistä nimenomaan maatalouteen. Ajalle oli tyypillistä myös nationalistinen ilmapiiri, suvaitsemattomuus erilaisuutta kohtaan ja perinteisten arvojen korostuminen. Valtiota koettelivat kansantalouden häiriöt ja valtiosi yleinen taloudellinen niukkuus. Koulutuksessa päädyttiin usein helppoihin ratkaisuihin ja säästötoimiin. Tavoitteista piti tinkiä ja lyhentää opintoaikoja. Koulutuksen ensisijaisena tehtävänä nähtiin kansallisten voimavarojen ja kansallisen omaisuuden kasvattaminen sekä suomalaisen sivistyksen ja ammattitaidon lisääminen. (Hovi et al. 1989)

Kirjastonhoitajien koulutus uutena ja perinteitä vailla olevana alana ei näissä oloissa saanut valtiolta kovinkaan paljon huomiota vaan sitä jouduttiin järjestämään epäsäännöllisin väliajoin kurssimuotoisena. Luonnollisesti koulutus kytkeytyi myös kirjastolaitoksen sisäiseen kehitykseen. Tärkeimpänä tehtävänään valtion kirjastoimikunta ryhtyi perustamisensa jälkeen valmistelemaan kirjastolakia, joka takaisi vakituisen valtionavun kuntien kirjastoille. Kirjastolakiin liittyi myös joukko ehtoja, jotka kirjaston piti täyttää saadakseen valtion-apua. Kirjastonhoitajan ammattitaitoon ja pätevyyteen liittyvät ehdot olivat yhdet tärkeimmistä ja niitä pohdittiin alan tilaisuuksissa useaan otteeseen 1920-luvulla.

Kaupunkien kirjastonhoitajien kokouksissa v. 1923 ja 1924 määriteltiin ensimmäistä kertaa alan pätevyysvaatimukset. Kuumimmaksi kysymykseksi keskustelussa nousi kirjastonhoitajien yleissivistys. Huolimatta siitä, että tehtävää varten valittu erityinen valiokunta kannatti ylioppilastutkintoa, kokous äänesti alimpien kirjastonhoitajan virkojen¹ pohjasivistykseksi keskikoulun.²

Helle Cannelin (1924) vastusti tällaista pätevyysmäärittelyä kirjastotyön sisältöön vetoamalla. Hänen mielestään kirjastotyö ei ollut samalla tavalla käytännöllistä kuin esim. käsityöläisen tai postinhoitajan työ. Kirjastonhoitaja tarvitsee alansa ammattitietoja ja -taitoja sekä lisäksi laajan

yleissivistysten, jota käytännöllinen harjoittelu ei voi antaa. Käsitksensä tueksi Cannelin esitti Skandinavian matkalla kuulemiaan mm. tanskalaisen kirjastoasiantuntijoiden mielipiteitä.

Valtion kirjastotoimikunta laati v. 1926 ensimmäisen varsinaisen ehdotuksen kirjastolaiksi ja sitä seuraavaksi asetukseksi. Asetusehdotuksessa määriteltiin kirjastonhoitajien ja kirjastoammatillisten virkojen pätevyysvaatimukset. Suurimpien kaupunkien (yli 15 000 asukasta) kirjastojen johtajilta vaadittiin siinä yliopistotutkinto, kirjastotyön laajaa teoreettista ja käytännöllistä tuntemusta, mutta ei muodollista alan koulutusta. Muilta kirjastojen johtajilta ja kirjastonhoitajilta vaadittiin yleissivistyksensä vain keskikoulu ja alan koulutuksena valtion kirjastotoimikunnan hyväksymä kirjastokurssi tai vastaavat tiedot. (KVKL 1926:3–4, s. 53–67)

Vuoden 1927 lopulla pitkällisten eduskuntakäsittelyjen jälkeen kansankirjastolaki säädettiin. Asetustekstiin tulivat "valtionapua saavien kunnallisten kirjastojen kirjastoammatillisten virkailijain pätevyysvaatimukset", jotka noudattelivat pitkälti aikaisemmin 1920-luvulla keskusteltua linjaa. Suurimpien kaupunkien kirjastojen johtajilta vaadittiin yliopistollinen oppiarvo ja kirjastoalan käytännöllistä ja teoreettista tuntemusta. Muilta päätoimisilta kirjastonhoitajilta vaadittiin yläkansakoulunopettajan kelpoisuus tai keskikoulun oppimäärä sekä valtion kirjastotoimikunnan hyväksymä kirjastokurssi. Myös kaikilta sivutoimisilta kirjastonhoitajilta vaadittiin jonkinlaista yleissivistystä ja alan ammattitaidon osoittamista. (SAs.kok. 1928, n:o 144, § 15)

Pätevyysvaatimusten piti tulla voimaan vuoden 1932 alusta, mutta ne huomattiin liian vaikeiksi käytännössä toteuttaa. Asetusta muutettiin v. 1931 siten, että maalaiskuntien piirikirjastojen hoitajat jätettiin pois pätevyysvaatimusten piiristä, ja valtion kirjastotoimikunnalle annettiin oikeus myöntää poikkeuksia pätevyysvaatimuksista niin kaupunkien kuin maalaiskuntien kirjastonhoitajien virkoihin. (SAs.kok. 1931, n:o 247)

Seuraavan kerran kirjastoasetusta muutettiin v. 1941. Nyt kaikilta päätoimisilta kirjastonhoitajilta vaadittiin ylioppilastutkinto. Kirjastonhoitajakoulutus, so. kirjastonhoitajien valmistuskurssit, legitimoitiin vaatimalla myös suurimpien kirjastojen johtajilta muodollista kirjastonhoitajakoulutusta eikä vain käytännön kokemusta. (SAs.kok. 1941, n:o 872)

2.3 Ammattikunnan sisäiset tavoitteet

Kirjastoalalla ammattitaitotavoitteet ja ammattikunnan sisäiset tavoitteet ovat olleet osittain päällekkäisiä. Kirjastonhoitajat ovat kiinnittäneet enemmän huomiota palvelujen parantamiseen kuin palkkaan. Tietynlainen pyyteettömyys on ollut arvossa. Pätevyysvaatimuksia laadittaessa ei niinkään korostettu ammatille kuuluvia tehtäviä kuin sitä, että asiakkaat voivat vaatia asiantuntemusta kirjastonhoitajilta. Kirjastonhoitajat ovat herkästi asettuneet asiakkaiden asemaan. (Esim. Cannelin 1931)

Näyttää siltä, että niin kauan kuin kirjastonhoitajan ammatti on ollut olemassa, niin kauan on myös taisteltu paremman palkan puolesta. Alkuaikoina oli jopa tavallista, että palkkaa ei maksettu lainkaan tai että kirjastonhoitaja sai sakkorahat palkkseen. Koko kansankirjastoate nojautui vapaaehtoiseen uhrautuvaisuuteen. Kirjastonhoitajuutta pidettiin jonkinlaisena "kunniavirkana, jonka saaminen oli tunnustus kohoamisesta kulttuuri-ihmisten joukkoon" (Auer 1924).

Ammattitaidon lisääminen ja koulutus oivallettiin jo 1920-luvulla yhdeksi keinoksi parantaa palkkoja. "On hankittava pätevä ammattitaito, jonka pohjana on mahdollisimman perinpohjainen yleissivistys. Sellaisen henkilön ei tarvitse hävetä vaatiessaan palkkaa työstään." (emt. s. 9)

Kirjastolain säätämisen yhteydessä kirjastonhoitajien palkat katsottiin kirjaston todelliseksi menoiksi, joista kunta sai valtionapua enintään 50 % vuosittain. Erikseen ei kuitenkaan säädetty, että kirjastonhoitajalle oli maksettava palkkaa. Hyväntekeväisyystoiminta saattoi siis jatkua kunnallissakin kirjastoissa. Asetusta muutettaessa v. 1931 valtion kirjastotoimikunta halusi pykälään 14 lisätävän, että kirjaston vakinainen hoitaja ja muut kirjastoammatilliset virkailijat saavat työstään valtion kirjastotoimikunnan kohtuullisena pitämän palkan (KVKL 1931:6, s. 163–165). Esitys ei silloin mennyt eduskunnassa läpi. Vasta kymmenen vuotta myöhemmin, v. 1941, säädettiin, että kirjastonhoitajille oli maksettava palkkaa (SAs.kok. 1941, n:o 872, § 12).

Helle Cannelin puhui vuoden 1934 kirjastonhoitajien valmistuskurssien avajaisissa kirjastonhoitajan ammatin tulevaisuudesta. Hän korosti, että ammatin eteenpäinmeno oli kurssilla valmistuvien päätoimisten kirjastonhoitajien varassa. Yksi

kurssien tavoitteista oli sellaisen hengen luominen, joka edistäisi ammatin kehittymistä ja lisäisi kirjastonhoitajien aktiivisuutta. (VA/VKark)

Helle Cannelinin (1931) mielestä kirjastonhoitajakoulutus, siinäkin vaatimattomassa muodossa kuin sitä tuolloin annettiin, voi kuitenkin antaa jotain sellaista, mitä ei pitkään työkokemus kirjastossa tai syvällisetkään muun alan opinnot voi antaa, nimittäin ammatillista yhteishenkeä, kirjastotyön arvostusta ja käsitystä kirjastojen asemasta yhteiskunnassa. Cannelin painotti sitä, että koulutus ja pätevyysvaatimukset olivat ensisijaisesti yleisön etu, toissijaisesti kirjastonhoitajakunnan etu.

3. Kosketukset ulkomaiseen kirjastonhoitajakoulutukseen

Kun Suomessa vasta aloitettiin päätoimisille kirjastonhoitajille tarkoitettua koulutusta, oli mm. USA:ssa ja Englannissa tarjolla laajamittaista ja säännöllistä kirjastonhoitajakoulutusta. Pohjoismaat etenivät tässä asiassa Suomen kanssa jokseenkin samaan tahtiin, Tanska kuitenkin selvästi etummaisena.

Suomalaiset tutustuivat ulkomaiseen kirjastonhoitajakoulutukseen painetun sanan, lehtien ja kirjojen avulla sekä henkilökohtaisten vierailujen ja opintomatkojen kautta. Suomalainen kirjastonhoitajakoulutus ei syntynyt ilman esikuvia ja virikkeitä. Kysymys on vain siitä, mistä niitä haettiin, ja kuinka suoraan esikuvia noudatettiin.

3.1 Yhdysvallat

Ruotsalainen Valfrid Palmgren teki v. 1907 opintomatkan USA:n kirjastoihin ja kirjastokouluihin. Hän myös kirjoitti matkastaan kirjan, joka suomennettiin v. 1910 nimellä "Kirjastot ja kansankasvatus". Matkakertomus herätti Suomessa huomiota ja se synnytti eräänlaista kirjastoherätystä. Konkreettinen esimerkki oli kansansivistysmies Einar Holmberg, joka Palmgrenin sytyttämänä v. 1910 lähti itse kolmen kuukauden opintomatkalle Englantiin ja Yhdysvaltoihin tutkimaan kirjastoja. Vaikka Holmberg Palmgrenin tavoin kiinnittikin päähuomionsa amerikkalaisten kirjastojen palvelumuotoihin, kirjastonhoitajakoulutus oli silti myös kiinnostuksen kohteena. Palattuaan matkaltaan Holmberg ryhtyi Suomessa Svenska Folkskolans

vänner -yhdistyksen kirjastokonsulentiksi. Hän järjesti mm. kolmet kirjastokurssit 1910-luvun alussa. Yhdelle niistä osallistui v. 1914 myös Helle Cannelin. (Seppälä 1963, s. 103–106)

Holmbergin kannustamina Turusta lähti nuoria miehiä Yhdysvaltoihin hankkimaan kirjastonhoitajakoulutusta. Heidän määrästään ei ole tarkkaa tietoa, mutta ensimmäinen heistä, Allan Wallenius, sai v. 1915 vuoden virkavapauden täydellä palkalla Turun kaupunginkirjastosta käydäkseen New Yorkin Public Libraryn kirjastokoulun. (emt. s. 113) Myöhemmin 1910-luvulla sekä Holmberg että Wallenius siirtyivät kirjastoalalta pois, joten heidän vaikutuksensa ei ollut pitkäaikaista (emt. s. 113).

1910-luvun alussa USA:ssa vieraili myös Kirjastoseuran sihteeri J. A. Kemiläinen. Pitkähköllä opintomatkallaan hän kävi yleisissä ja tieteellisissä kirjastoissa sekä ainakin yhdessä kirjastokoulussa. Kemiläinen (1912) pahoitteli, että vajavaisen englannin kielen taitonsa vuoksi hän ei saanut matkastaan irti niin paljon kuin olisi ollut mahdollista. Palattuaan hän muokkasi Deweyn luokituskaavan Suomen oloihin soveltuvaksi ja luennoi useilla kirjastokursseilla USA:n kirjasto-oloista (Koski 1985, s. 13).

Suorat kosketukset USA:n kirjastonhoitajakoulutukseen jäivät melko vähäisiksi ainakin 1900-luvun alkupuolella. Verrattuna esim. Norjan tilanteeseen hyvin harvat kävivät opiskelemissa kirjastonhoitajiksi USA:ssa. Tosin tarkat tiedot tästä puuttuvat, mutta merkittävän paljon heitä ei ole voinut olla. – Myös Englantiin tehtiin kirjasto-opintomatoja, mutta vähäisemmässä määrässä eikä kirjastonhoitajakoulutus juuri ollut esillä.

3.2 Saksa

Myös Saksasta käytiin oppia hakemassa. Jo v. 1908 opettaja ja kirjastonhoitaja H. F. Soveri teki opintomatkan Saksaan ja Pohjoismaihin ja kirjoitti matkakokemustensa perusteella kirjan "Kirjastonhoito" (Koski 1985, s. 23). Kun Valfrid Palmgren teki tunnetuksi USA:n kirjastojen kehityksen ja opintomatoja alettiin tehdä yhä enemmän siihen suuntaan, syntyi jopa polemiikkia saksalaisen ja amerikkalaisen kirjasto-oppaan kannattajien kesken Suomessa. Amerikkalaisen kirjastonhoidon kannattajat arvostivat avointa hyllyjärjestelmää ja asiakkaiden vapautta itse valita luettavansa. Saksalainen kirjastonäkemys lähti ihmisten kehittämi-

sen ihanteesta, minkä vuoksi erityisesti maailmankatsomuksellista kirjallisuutta ja hyvää kaunokirjallisuutta tuli kirjastoissa olla runsaasti. Kirjojen valintaan tuli kiinnittää huomiota: periaatteena oli pieni, mutta mahdollisimman laadukas kokoelma. Tätä kokoelmaa apuna käyttäen kirjastonhoitaja saattoi neuvoa ja ohjata asiakkaita heidän lukemisessaan. (Cannelin 1925; Cronwall 1926)

Kansanvalistuspöytäkirja Zachris Castrén kuului saksalaisen kirjastotyön ihailijoihin. Hän kannatti erillistä koulutusta tieteellisten ja yleisten kirjastojen kirjastonhoitajille. Hän näki kirjastonhoitajan tehtävän yleisissä kirjastoissa olevan opettaminen ja opintojen ohjaaminen. Sen vuoksi myös koulutuksen piti olla laaja-alaista, muutakin kuin kirjastotekniikkaa. (Castrén 1928) Käytännössä Castrén pääsi vaikuttamaan kirjastonhoitajien koulutukseen mm. Kordelinin säätiön kirjastonhoitajien valmistuskurssin johtokunnassa, mutta vaikutus saksalaisen kirjastonäkemyksen hyväksi lienee jäänyt vähäiseksi.

3.3 Pohjoismaat

Ensimmäinen varsinaisesti kirjastonhoitajakoulutukseen tutustumaan lähtenyt oli Helle Cannelin, jonka opintomatka v. 1919 suuntautui Pohjoismaihin. Norjassa hän Deichmanin kirjastossa osallistui kuukauden ajan ensimmäiselle siellä järjestetylle kirjastokurssille yhdessä 15 naisylioppilaan kanssa. Luentoja Cannelin kertoi olleen mm. luetteloinnista ja luokituksista, kirjan ja kirjastojen historiasta, käsikirjastoista ja kirjastorakentamisesta, yhteensä n. 218 tuntia. Lisäksi annettiin runsaasti kotitehtäviä. Koulutus kesti noin kuusi kuukautta, aika, josta Helle Cannelin totesi: "Täytyy olettaa, että [sen jälkeen] oppilaat jo jotakin osaavat kirjastonhoidosta". Samoin hän tunnusti ajatelleensa: "Meilläkin pitää yrittää jotain samantapaista". (Cannelin 1920; SKS/HKark)

Kannila oli vaikuttanut siitä innostuksesta, millä kirjastoja Norjassa hoidettiin. Tosin hän näki myös varjopuolia tässä "amerikkalaisuudessa", kuten hän sitä kutsui. Kuitenkin hän Norjassa ollessaan mm. suomensi siellä käytössä olleet amerikkalaiset luettelointisäännöt. (Kauppi 1976, s. 51) Myös Tanskan kirjasto-oloihin Helle Kannila tutustui tällä matkalla, mutta sieltä hän ei em. matkakertomuksessaan kertonut mitään koulutukseen liittyvää. Se on merkittävä sinänsä, koska Tanskan valtion kirjastokoulu virallisesti avattiin v. 1918.

Suomalainen kirjastonhoitajakoulutus sai tutkimusajankohtana eniten virikkeitä Pohjoismaista ja epäsuoremminkin USA:sta. Tanskan ja Norjan kirjastokoulut toimivat tavallaan koulutuksen kokeilujoina ja amerikkalaisten ideoiden suodattajina. Helle Kannila korosti itse puheissaan ja kirjoituksissaan Tanskan mallia ja vertasi mielellään esim. harjoitteluajan pituutta tai vaadittua yleissivistystä tanskalaiseen kirjastonhoitajakoulutukseen. Deichmanin kirjastossa Helle Kannila kuitenkin ensimmäistä kertaa tutustui laajemmin amerikkalaiseen, avoimeen kirjastonäkemykseen ja osallistui kuukauden verran kirjastonhoitokursseille. Pidän todennäköisenä, että Kannila toi Deichmanin kursseilta ideoita Suomeen ja toteutti niitä ensin Kordelinin säätiön kirjastonhoitajien valmistuskursseilla ja jatkossa muilla valmistuskursseilla.

4. Kirjastonhoitajakoulutuksen toteutus Suomessa

4.1 Kordelinin säätiö kirjastonhoitajakoulutuksen järjestäjänä v. 1920

Kordelinin säätiön kansanvalistustyön jaosto päätti v. 1919 toimeenpanna seuraavana vuonna neljä kuukautta kestävästä kirjastonhoitajakurssista. Tarkoituksena oli itse asiassa perustaa kirjastokoulu, jossa olisi järjestetty kahdet kurssit vuodessa. (KV 1919:6, s. 81–82)

Niilo Liakka edusti säätiön kansanvalistustyön jaostossa Kansanvalistusseuraa. On esitetty, että oli nimenomaan Liakan ansiota, että jaosto vakuutui päätoimisten kirjastonhoitajien tarpeellisuudesta ja myönsi varoja kirjastonhoitajakoulutukseen. Liakka myös pyysi Kirjastoseuran sihteerinä Helle Cannelinia, Kordelinin kurssien johtajaksi. Cannelinille myönnettiin apuraha edellä selostettuun Skandinavian maihin suuntautuvaan opintomatkahan. (Salosensaari 1989, s. 51)

Kordelinin kurssille valittiin johtokunta, jossa Kansanvalistusseuraa edusti Niilo Liakka, Kirjastoseuraa maisteri Uno Therman Helsingin kaupunginkirjastosta, Kordelinin säätiötä tohtori Z. Castrén ja johtokunnan sihteerinä rahastonhoitajana toimi Helle Cannelin. Seuraava yhteenotto perustuu Kirjastonhoitajien valmistuskurssien johtokunnan pöytäkirjoihin (VA/VKark) ja Cannelinin artikkeliin (1921).

Toukokuussa 1920 johtokunta hyväksyi pääsyaatimukset: ylioppilastutkinto tai kansakoulunopettajan pätevyys. Kurssin kestoksi sovittiin kolme kuukautta (20.9.–20.12.1920) eli kurssi lyheni kuukaudella alkuperäisestä suunnitelmasta. Harjoittelua päätettiin vaatia kaksi kuukautta joko ennen tai jälkeen kurssin. Kurssin johtajalle päätettiin alkaa maksaa palkkaa kesäkuun alusta 1920 lähtien.

Huoneistokysymys oli yksi konkreettisista pulmista. Lopulta päätettiin vuokrata Vanhan Ylioppilastalon tiedekuntahuone. Helsingin kaupunginkirjastosta luvattiin lainata kirjoja opetusta varten ja kirjaston tiloja, lähinnä käsikirjastoa, sai käyttää kirjaston ollessa suljettu.

Opetusohjelman johtokunta suunnitteli myös pääpiirteissään. Therman ja Liakka lupautuivat itse luennoimaan. Muita luennoitsijoita hankittiin Helsingin yliopistonkirjastosta sekä KVS:n ja Kirjastoseuran piiristä. Pääpaino haluttiin kirjastoteknisiin aineisiin, joita opettaisi kurssien johtaja Helle Kannila. Luokituksen opetukseen liittyvä päätös tehtiin heinäkuussa 1920: päätettiin opettaa lähinnä Deweyn kymmenjärjestelmää.

Kaikkiaan kurssille haki 34 henkilöä, joista osa peruutti hakemuksensa mm. asuntopulan vuoksi. Puuttuvan pohjasivistyksen takia joukkoa karsittiin niin, että lopullisesti johtokunta päätti kutsua kurssille 22 opiskelijaa. Kaikki eivät saapuneet ja osa keskeytti niin, että 16 henkilöä sai opintonsa päätökseen joulukuussa 1920.

Opetusta annettiin neljästä viiteen tuntia päivässä, yleensä kello 10–15. Joitain retkiä tehtiin myös myöhemmin iltapäivällä. Yleensä päivään sisältyi yksi varsinainen luento, yksi kurssin johtajan opetustunti ja loppu-aika oli harjoituksia. Kurssin lopussa järjestettiin kirjallinen tutkinto. Kurssitodistukseen merkittiin paitsi opintomenestys, myös osallistuminen opetukseen. Osallistuminen arvioitiin asteikolla: säännöllisesti, ahkerasti, osittain. Harjoittelunsa jo suorittaneille opiskelijoille annettiin lopullinen todistus, muille väliaikainen todistus.

Kurssin johtaja Helle Kannila arvioi, että ensimmäiset kirjastonhoitajien valmistuskurssit saatiin päätökseen "jommoisellakin menestyksellä". Kokeilua ja hapuilua oli mm. ajankäytössä. Aika sinänsä, kolme kuukautta, ei ollut hänen mielestään liian pitkä. Kurssin osanottajajoukon koulutustaustan kirjavuus sen sijaan häiritsi tehokasta opetusta. Harjoittelu oli parempi suorittaa ennen kurssille tuloa, jotta kaikilla olisi edes vähän koke-

musta kirjastotyöstä. Kurssin pitopaikka oli tuottanut omat ongelmansa. Vastaisuudessa kurssit toivottiin järjestävän jonkin kirjaston yhteydessä. Ennen kaikkea Helle Kannila korosti, että kirjastotekniikkaa so. luokitusta ja luettelointia piti kehittää ja saattaa julkisuuteen suomalaiset luokitus- ja luettelointisäännöt esim. oppaan muodossa. (Cannelin 1921) Kirjastonhoitajakoulutus alkoi melko lailla tyhjistä: ei ollut edes vakiintuneita luettelointi- ja luokituskäytäntöjä oppikirjoista puhumattakaan.

Kordelinin säätiön kurssi jäi ainoaksi laatuaan eikä kaavailtua kirjastokouluakaan saatu sen pohjalta aikaan. Koulutusvastuu siirtyi v. 1921 perustetulle valtion kirjastotoimikunnalle.

4.2 Valtion kirjastotoimikunta kirjastonhoitajakoulutuksen järjestäjänä

4.2.1 Valmistuskurssit

Valtion kirjastotoimikunta järjesti viidet kirjastonhoitajien valmistuskurssit vuosina 1924, 1930, 1934, 1937 ja 1941–42. Kaikki kurssit kestivät neljä kuukautta.

Pääsyaatimukset olivat ensimmäisellä kurssilla v. 1924 samat kuin Kordelinin säätiön kurssilla eli joko ylioppilastutkinto tai kansakoulunopettajan pätevyys. Kun kirjastoasetukseen v. 1928 tuli kuitenkin alimmaksi pohjakoulutusvaatimukseksi keskikoulu, oli kurssienkin pääsyaatimuksia muutettava sen mukaisesti. Etusija annettiin kirjastoissa jo pitkähkön ajan työskennelleille pääsyaatimukset täyttävillä henkilöillä. Vuonna 1939 valtion kirjastotoimikunta päätti palata entisiin pääsyaatimuksiin eli ylioppilastutkinto palautettiin. Vuoden 1941 kirjastoasetuksessa se vaadittiin kaikilta päätoimisilta kirjastonhoitajilta.

Kutakateen suoritettava harjoittelu kuului myös pääsyaatimuksiin. Aluksi vaadittiin kahden kuukauden harjoittelua, myöhemmin harjoittelu-aika piteni ensin kolmeen kuukauteen ja sitten kuuteen kuukauteen³. Harjoitteluajan keston esikuvana pidettiin tanskalaista koulutusta, jossa harjoittelua tosin vaadittiin peräti kaksi vuotta. (Cannelin 1937) Harjoittelu ratkaisi jo paljon siitä, pääsikä koulu-tukseen vai ei. Seula toimi ensinnäkin harjoitteluun pyrittäessä: kirjastot valitsivat lupaavimmat ehdokkaista. Lisäksi harjoittelusta oli saatava hyvä todistus päästäkseen jatkamaan. Ammattikunta oli

pieni, ja henkilöiden maine kyllä kiiri nopeasti.⁴

Kirjastonhoitajien valmistuskurssien puitteet olivat varsin vaatimattomat: vuokrahuone Helsingin kaupunginkirjastossa ja opetusta neljän kuukauden ajan. Kurssien epäsäännöllisyys vaikeutti varmasti alalle pääsyä. Pisin väli oli vuoden 1924 kurssin jälkeen, sillä seuraava kurssi järjestettiin vasta kuuden vuoden kuluttua eli v. 1930. Mitä ilmeisimmin kurssit riittivät kuitenkin tyydyttämään vakinaisen työvoiman tarpeen kirjastoalalla. Kilpailevia koulutusväyliä ei ainakaan yleisten kirjastojen puolella ollut ennen ns. vastaavan tutkinnon järjestämistä.

4.2.2 Vastaava tutkinto

Vuoden 1941 kirjastoasetuksessa (SAs.kok. 1941, n:o 872, § 13) kirjastonhoitajien kelpoisuusvaatimukseen lisättiin mahdollisuus saavuttaa kelpoisuus suorittamalla ns. vastaava tutkinto. Vastaavalla tutkinnolla tarkoitettiin erillistä kirjallisuutta suoritettavaa tutkintoa, joka oli tarkoitettu vain poikkeustapauksia varten.

Vastaavaa tutkintoa ei tarkoitettu korvaamaan kursseja tai muuta enemmän tai vähemmän säännöllistä kirjastonhoitajakoulutusta. Tarkoitus oli tasa-arvon nimissä taata sellaisille henkilöille, jotka ehkä jo kauankin olivat toimineet kirjastoalalla, mutta olivat vailla muodollista pätevyyttä, mahdollisuus kurssien ulkopuolella valmistua kirjastonhoitajan ammattiin. Samoin ajateltiin ruotsinkielisiä, joille ei oltu voitu järjestää yksikään omia kirjastonhoitajien valmistuskursseja. Vastaavaa tutkintoa ei alunperinkään tarkoitettu pitkäaikaiseksi käytännöksi vaan eräänlaiseksi hätävaraksi, paikkaamaan vallitsevan koulutuksen aukkoja. (KVKL 1943:2, s. 45–46)

Loppujen lopuksi vastaava tutkinto pantiin toimeen vain kerran: loppututkinto oli keväällä 1945. Tutkinnon suoritti kaksi henkilöä, molemmat Helsingin kaupunginkirjaston kirjastoapulaisia ja filosofian maistereita. Kun kirjastonhoitajakoulutus otettiin Yhteiskunnalliseen korkeakoulun ohjelmaan syksyllä 1945, ei enää tarvittu poikkeuskoulutusta. Vastaava tutkinto oli välivaiheen kokeilu, joka itse asiassa keksittiin ehkä liian myöhään. Sen merkitys jäi paljon vähäisemmäksi kuin mitä etukäteen oli odotettu. (Kannila 1945)

4.3 Opetuksen sisältö

Kirjastonhoitajien valmistuskurssien opetuksen sisältö heijastaa oman aikansa näkemystä kirjastojen tehtävästä ja kirjastojen toimintaa ohjaavista arvoista (Laaksovirta 1988). Osa näistä näkemyksistä oli ehkä jo koulutusta suunniteltaessa saanut sanallisen muodon esim. koulutukselle asetetuissa tavoitteissa, osa voi olla tiedostamattomia.

Analysoidessani vuosien 1920–1942 kirjastokurssien opetusta kiinnitin huomioni painotuksiin ja tuntimäärien muutoksiin. Kurssien pituus pysyi neljänä kuukautena vuodesta 1924 lähtien, mutta kokonaistuntimäärä vaihteli jonkin verran. (Aineisto ks. Poteri, liitteet 1.A–B)

Kirjastotekniikka (= luokitus + luettelointi + lainaus + hankinta) sai aluksi eniten tuntimääriä. Tuntimäärät laskivat vuosina 1937 ja 1941–42 aikaisempiin vuosiin verrattuna, mutta silti luokitus ja luettelointi säilytti asemansa eniten opettuna yksittäisenä oppiaineena. Useimmiten ei eritelty erikseen luokitukseen ja luettelointiin käytettyjä tuntimääriä. Niitä pidettiin ilmeisesti yhtenä oppiaineena. Vuodelta 1937 on kuitenkin tieto, että 102 yhteisestä oppitunnista luokitus sai osakseen 17 ja luettelointi 85 tuntia.

Päähuomion kiinnittäminen kirjastotekniikkaan on amerikkalaisen kirjastonäkemysmukaista. Jo Dewey painotti teknistä osaamista. Luetteloinnin ja luokituksen opetus sisälsikin runsaasti harjoituksia. Joskus jopa kilpailtiin esim. aakkostuksessa⁵. Erityistä kirjastokäsialaa piti myös harjoitella, sillä monessa kirjastossa luettelointikortit kirjoitettiin vielä käsin⁶.

Seuraavaksi eniten oli *kirjallisuuden* opetusta: luentosarja kirjallisuudenhistoriasta, nuorisokirjallisuuden esittelyjä sekä kirjallisuuskeskusteluja. Myös kirjallisuuden opetuksen tuntimäärät putosivat vuosina 1937 ja 1941–42, mutta suhde muun opetuksen määrään säilyi suurinpiirtein samana. Kirjallisuus oli monelle mieluisin oppiaine⁷, ja joidenkin mielestä kaikkein teoreettisin oppiaine⁸.

Kirjallisuuskeskusteluissa jokainen opiskelija piti alustuksen etukäteen arvotusta kotimaisesta tai ulkomaisesta kirjailijasta. Samalla opiskelija joutui puolustamaan mielipiteitään ko. kirjailijasta yleisessä keskustelussa. Keskustelutunneilla valittiin myös jokainen vuorotellen puheenjohtajaksi ja sihteeriksi.

Käsiteltyt kirjailijat eivät edustaneet pelkästään ns. hyvää kaunokirjallisuutta. Mukana saattoi olla esim. sen ajan kohokirjoja ja viihdekirjallisuutta yleensäkin⁹. Helle Kannilan rooli keskustelutunneilla oli innostaa opiskelijoita sanomaan mielipiteitä. Hän asetti syöttejä keskustelulle ja sanoi oman mielipiteensä vasta tunnin lopussa.¹⁰

Vapaa kansansivistystyö oli aivan oma lukunsa oppiaineiden joukossa, vaikka määrällisesti sitä ei ollutkaan kovin paljon. Verrattuna kirjastoaineisiin vapaata kansansivistystyötä oli enemmän kuin lastenkirjastotyötä, mutta vähemmän kuin kirjastohallintoa. Oppiaineena se säilytti asemansa aina vuoden 1941–42 kurssiin asti. Syynä tähän voidaan pitää kirjastojen yleistä sidonnaisuutta kansansivistystyöhön ja erityisesti alan seuraan KVS:ään. Lisäksi kansansivistysjärjestöillä mm. KVS:llä ja Työväen sivistysliitolla oli edustajansa valtion kirjastotoimikunnassa, joka oli päättävä elin myös koulutuksen suhteen.

Viimeisten kurssien aikana kansansivistyshenkisyys sai osakseen kritiikkiä, erityisesti kurssilla v. 1937, jolloin mukana oli paljon yliopistotutkinnon suorittaneita. Haastateltu kurssilainen luonnehti kansansivistysosuuksia "naurettavaksi". KVS:n luennoitsijat olivat hänen epäilyjensä mukaan pyydetty mukaan kohteliaisuudesta: ainakaan he eivät tienneet kirjastoista mitään ja olivat luennoitsijoinakin kehoja.¹¹

Toisaalta samalla kurssilla oppilaana ollut Sirkka Sive puolusti kirjeessään Cannelinille (SKS/HKark) kansansivistystyön opetuksen merkitystä etenkin yleisiin kirjastoihin suuntautuneille. Hänen mielestään kurssilla oli suuri juopa tieteellisissä kirjastoissa harjoitteleiden ja sellaisiin aikovien sekä yleisiin kirjastoihin aikovien välillä. Tieteellisissä kirjastoissa harjoitelleet olivat melkein kaikki maistereita, muista vain muutama. Näillä enemmän opiskelleilla oli varaa väheksyä kansansivistystyön opetusta, muille se oli uutta ja varteenotettavaa tietoa.

Tieteellisiin kirjastoihin liittyvää opetusta oli varsin vähän. Suurimman osan opiskelijoista oletettiin hakeutuvan yleisiin kirjastoihin. Sitä paitsi erällä tieteellisillä kirjastoilla oli oma amanuenssitutkinto, joka piti joka tapauksessa suorittaa, jos aikoi sinne pysyvästi jäädä.

Uusia oppiaineita ei tullut vuosien mittaan mukaan montakaan: ohjelma oli tiivis entisestään eikä kurssien kesto voinut pidentää. Kirjastorakentaminen tuli uutena oppiaineena mukaan v. 1924. Se sisälsi myös sisustamisen. Kirjojen valin-

ta tuli mukaan v. 1930. Kirjojen hankinta eli käytännöllinen puoli oli erotettu varsinaisesta valinnasta ja sitä opetettiin lainausjärjestelmien ym. työtapojen yhteydessä.

Viimeinen uutuus oli erikoistyö eli pieni tutkielma jostain itse valitusta aiheesta. Erikoistyöt olivat ensimmäisen kerran ohjelmassa v. 1934. Silloin Helle Kannila totesi niiden olleen tasoltaan hyvin erilaisia. Kurssien lyhyden huomioon ottaen monet olivat kuitenkin hänen mielestään onnistuneet varsin hyvin, joten kokeilun jälkeen käytäntöä päätettiin jatkaa muillakin kurseilla. Myöhemmin erikoistöiden ohjaukseen ja käsittelyyn panostettiin entistä enemmän ajallisesti. Arvosanaa ei niistä kuitenkaan annettu. Erikoistöiden aiheet olivat varsin vaihtelevia. (Cannelin 1935)

Koulutukselle asetetuista tavoitteista toteutui kirjastonhoitajien valmistuskurssilla suuri osa. Ammattitaitotavoitteet olivat olleet koulutuksesta keskusteltaessa selkeimmin esillä, ja näihin tavoitteisiin myös kurseilla parhaiten päästiin. Kirjastotekniikka tärkeimpänä oppiaineyhdistelmänä heijastaa juuri suurta taitopainotteisuutta: asiat piti osata tehdä, ei vain tietää, miten ne tehdään.

Kirjastonhoitajakoulutus pelkällä olemassaolollaan toteutti osan ammattikunnan sisäisistä tavoitteista. Ammatin arvostus nousi ainakin alan sisällä ja hitusen varmaan myös alan ulkopuolella. Ammatti-identiteetistä on ehkä liian aikaista puhua. Kirjastoalalla työskenteli vielä 1940-luvulla hyvin kirjava joukko erilaisen koulutuksen saaneita ihmisiä ja osa vain nimellisellä palkalla.

4.4 Opettajat

4.4.1 Helle Kannila opettajana

Helle Kannilan vaikutus Suomen kirjastoihin ulottui 1920-luvun alusta 1970-luvulle. Hän toimi valtion kirjastotoimiston johtajana vuodesta 1921 vuoteen 1949 ja sen jälkeen Yhteiskunnallisen Korkeakoulun kirjasto-opin lehtorina eläkkeelle jäämiseensä asti v. 1963. Hän ehti kasvattaa useita kirjastonhoitajapolvia.

Millainen Helle Kannila sitten oli opettajana? Itse hän korosti, että tarkoitus oli perimmiltään synnyttää opiskelijoissa asianharrastusta ja halua tutkia itse asioita. Toisaalta tarkoitus oli esitellä suuret päälinjat, jotka ehkä hämärtyivät kirjojen yksityiskohtiin ja esitellä myös eri näkökantoja, tuoda esiin mielipiteiden kirjoja. Koulutuksen mer-

kitys hänen mielestään oli suurin, ei tietojen antajana vaan ammattitietoisuuteen innostajana, näkemysten herättäjänä ja ennakkoluulojen korjaajana. (SKS/HKark) Helle Kannila piti tavoitteita korkealla. Kuten Karl-Erik Henriksson (1963) luonnehti: Helle Kannila koulutti aina tulevia kirjastonjohtajia, ei kirjastoapulaisia.

Helle Kannila epäilemättä yhtenäisti kirjastonhoitajakoulutuksen sisältöä ja myös itse ammattikuntaa toimiessaan opettajana monena vuosikymmenenä ja monella taholla (Vatanen 1988, s. 130). Samalla tietysti hänen kirjastokuvansa tuli enemmän tai vähemmän vallitsevaksi Suomessa. Kannilasta riippumattomina kasvaneita kirjastoalan vaikuttajia ei enää esim. 1940-luvulla ollut monia. Kannilan kirjastokuvan analyysi vaatisi oman tutkimuksensa. Osaa sen aineksista voi tietysti arvioida: amerikkalainen avointen hyllyjen periaate viehätti Kannilaa enemmän kuin saksalainen ohjausmentaliteetti (esim. Cannelin 1925). Kirjallisuuden tuntemus oli hänelle tärkeää, se näkyi esim. kirjallisuuden opetukseen uhratuista tuntimääristä.

Kannila piti kirjastonhoitajakoulutusta ammatikoulutuksena. Hän puhui kirjastokoulusta ja kirjasto-opista, ei tieteellisestä oppiaineesta. Kannilan mielestä tavoitteeksi piti asettaa korkean tason ammattioppilaitos osana YKK:a tai erillään siitä (Kannila 1963). Esikuvana hän mainitsi mm. lastentarhanopettajakoulutuksen (Kannila 1959).

Kannilalla ei ollut näkemystä kirjastonhoitajan ammatista professiona siinä mielessä, että hän olisi ryhtynyt perustelevaan kirjastonhoitajakoulutusta tieteellisesti.

4.4.2 Muut opettajat

Muut opettajat olivat enemmän tai vähemmän vakinaisia (Poteri, liite 2). Valtion kirjastoneuvojat (myöhemmin nimeksi tuli kirjastotarkastaja) eivät varsinaisesti olleet velvollisia osallistumaan opetukseen, mutta heitä kyllä käytettiin tarvittaessa apuna. Eniten heistä valmistuskursseilla opetti Etelä-Suomen kirjastoneuvoja Hellin Hendolin. Hänen opetusalakseen vakiintuivat lainaukseen ja kirjojen hankintaan liittyvät käytännöt. Kirjasto toimiston amanuessin, Kyllikki Nohrström, varsinainen tehtävä oli perehtyä kirjastotekniikkaan, ja hän sitten myös luonnollisesti opetti luettelointia ja luokitusta.

Helsingin yliopistosta oli muutama opettaja,

yliopistonkirjastosta useitakin. Vakituksia luennoitsijoita olivat FT Aarno Maliniemi, joka opetti mm. bibliografiatyötä, alikirjastonhoitaja Emerik Olsoni aiheenaan kirjan historia sekä ylikirjastonhoitaja Lauri O. Th. Tudeer, joka perehdytti kurssilaiset yleiseen kirjastohistoriaan.

Myös yleisistä kirjastoista tuli johonkin aiheeseen erikoistuneita kirjastonhoitajia luennoimaan ja opettamaan. Useammin kuin kerran vierailivat mm. J. A. Kemiläinen, Johannes Auer, Mauno Kanninen ja Emilie Salovius. Kemiläisen erikoisalana oli kirjastorakentaminen kunnes Mauno Kanninen otti hänen sijansa tämän alan erikoistuntijana. Emilie Salovius oli Helsingin kaupungin kirjaston ensimmäisiä lastenkirjastotyöhön perehtyneitä kirjastonhoitajia. Hän luennoi kursseilla vuodesta 1934 lähtien lastenkirjastoista. Muitakin opettajia saatiin Helsingin kaupunginkirjastosta: Uuno Saarnio luennoi itseopiskelusta ja Mauri Närhi erikoiskokoelmista.

Järjestöjen piiristä tuli monia luennoijia. Suomen nuorison liitto, Työväen sivistysliitto, Folkkolans vänner ja KVS esittelivät toimintaansa ja painottivat kurssilaisille kansansivistystyön tärkeyttä. Nämä opettajat saivat kritiikkiä osakseen siitä, etteivät he tienneet kirjastotoiminnasta paljoakaan¹². Yksi näistä järjestömiehistä oli KVS:n Niilo Liakka, joka vieraili kaikilla kursseilla. On huomattava, että mukana olivat melkein kaikki valtion kirjastotoimikunnassa edustettuina olleet järjestöt. Vain Kirjastoseura ja Finlands svenska arbetareförbund puuttuivat. Kirjastoseuraa kuitenkin tekivät varmaan tunnetuksi monet opettajat Helle Kannilasta lähtien. Voi epäillä, että luennoitsijoiden lukuisuus jätti opiskelijoille varsin pirstaleisen kuvan kansansivistystyöstä.

4.5 Opiskelijat ja heidän työhönsijoittumisensa

Kirjastonhoitajien valmistuskurssit suoritti yhteensä 155 henkilöä. Opiskelijoista suurin osa (106 = n. 68 %) oli kotoisin kaupungeista tai kauppaloista. Neljästä suurimmasta kaupungista oli kotoisin melkein puolet (68 = n. 44 %) ja pelkästään Helsingistä neljännes (37 = n. 24 %)¹³. Kun v. 1940 kaupunkimaisissa olosuhteissa (kaupungit, kauppalat ja tehdasyhdyskunnat) asui n. 30 % maan väestöstä, (Waris 1948, s. 91–92) kirjastonhoitajakoulutuksessa kaupunkilaiset olivat selvästi yliedustettuina. Syitä on helppo arvella. Valmistus-

kurssit järjestettiin Helsingissä, mikä selittää osaltaan pääkaupunkilaisten suurta osuutta. Heidän ei tarvinnut erikseen järjestää asuntoa. Lisäksi Helsingissä oli eniten harjoittelupaikkoja, mikä olennaisesti helpotti alalle pääsyä. Kurseille vaadittiin etukäteen suoritettu harjoittelu, ja kaikki harjoittelukirjastot olivat kaupungeissa. Maalaisnuorten oli ilmeisesti vaikeampi kuin kaupunkilaisten hankkia harjoittelupaikkaa, vaikka koulutuksella pyrittiinkin alueelliseen tasa-arvoon. Lisäksi vaadittu yleisivistys saattoi muodostua esteeksi maalaisille, koska ylioppilastutkintoon johtavia oppikouluja oli pääsääntöisesti vain kaupungeissa tai kaupaloissa, opettajaseminaareja sitäkin harvemmassa.

Pohjakoulutuksen olisi luullut olevan varsin samanlainen kaikilla, koska pääsyvaatimuksissa vaadittiin vähintään yo-tutkinto (vuosina 1928–1940 keskikoulu) tai kansakoulunopettajan pätevyys. Kurseille otettiin kuitenkin melkein joka kerta huomattava määrä ns. poikkeustapauksia, joilla ei ollut kumpaakaan vaadittua tutkintoa. Heillä oli kuitenkin useimmiten takanaan runsaasti käytännön kirjastokokemusta. Tällaisia poikkeustapauksia oli v. 1934 jopa 19 (= n. 63 %), keskimäärin kaikilla kursseilla heitä oli n. 30 % opiskelijoista.

Ainakin osa ns. poikkeustapauksista lienee valittu koulutuspoliittisista syistä, ei niinkään erinomaisten ansioidensa tai työkokemuksensa perusteella. Näitä heikompiosaisia muut sitten yrittivät auttaa ja joskus puolustaakin esim. kirjallisuuskeskusteluissa.¹⁴

Toisaalta taas runsaalla neljänneksellä (42 = n. 27 %) kaikista opiskelijoista oli yliopistotutkinto eli parempi koulutus kuin mitä vaadittiin. Yliopistotutkinnon suorittaneiden määrä kasvoi ensimmäinen kurssien 2 henkilöstä (12 %) viimeisen kurssin 14 (n. 47 %). Vuoden 1937 kurssit olivat tässä mielessä erityisen tasokkaat: melkein puolella (14 = n. 48 %) kurssilaisista oli yliopistotutkinto ja vain kahdelta puuttui vaadittu pohjakoulutus. Kun vielä muistetaan, että vuoden 1937 kurssilaiset ainoana kävivät läpi pääsykokeet, niin joukko oli varmasti parasta mahdollista.

Sen sijaan kansakoulunopettajia ei kirjastoala päätoimena kovin paljon houkutelut. Heidän osuutensa opiskelijoista pieneni vuosien mittaan koko ajan. Ylioppilaiden määrä taas vaihteli kursseilla kolmesta kymmeneen (n. 13 %:sta n. 45 %:in).

Naisia oli keskimäärin 88 % kurssilaisista. Sotajan kurssilla oli ainoastaan naisia. Muille kursseille oli mukaan eksynyt n. 2–5 miestä/kurssi.

Ikäjakautuma oli laaja, vaikka viralliset pääsyvaatimukset rajoittivatkin iäksi 18–35 vuotta. Yli 30-vuotiaita oli yhteensä 36 (= n. 23 % kaikista kurssilaisista) ja 26–30-vuotiaita oli 33 (= n. 21 %). Poikkeustapauksia eli yli 35-vuotiaita oli melkein joka kurssilla muutama. Kurssilaisten ikärakenteen tekee ymmärrettäväksi se, että kolmannes oli valittu työkokemuksen perusteella ja runsaalla neljänneksellä oli yliopistotutkinto. Kurseille ei juurikaan tultu suoraan lukiosta tai keskikoulusta.

Neljästä suurimmasta kaupungista kirjastoalan työpaikan sai 63 kurssilaista (n. 41 % kaikista kurssilaisista) ja näistä Helsingistä 43 (= n. 28 % kaikista kurssilaisista). Loput 32 löysivät sitten työpaikan muista kaupungeista tai kaupaloista. Runsaasta kolmanneksesta ei ole tietoa, mihin he asettuivat, mikä saattaa merkitä sitä, että he siirtyivät muille aloille. Sijoittumistiedot on 95 kurssilaisesta.

Suurin osa meni työhön yleisiin kirjastoihin (73 = n. 77 % alalle jääneistä). Tieteellisiin kirjastoihin sijoittui uransa alkuvaiheessa 20 henkilöä. Hallinnollisen tai muun viran kirjastoalalta löysi 4 henkilöä. Nämä olivat kirjastoneuvojien (myöhemmin kirjastotarkastajien) virkoja tai kirjastotoimiston avustavia virkoja. On huomattava, että kaikki em. virat eivät välttämättä olleet kokopäiväisiä, sillä sekä tieteellisissä että yleisissä kirjastoissa oli tuohon aikaan suhteellisen paljon sivutoimisia virkoja.

Monille ensimmäinen työpaikka kirjastoalalla saattoi olla kirjastoapulaisen virka. Valmistuneista 47 (= n. 30 % kaikista kurssilaisista) aloitti uransa kirjastoapulaisena. Kirjastoalalle varmuudella jääneistä n. 48 % aloitti uransa kirjastoapulaisena ja n. 47 % kirjastonhoitajana. Kirjastoapulaisten suuri osuus selittyy monella tavalla. Ensinnäkään tuon ajan virkanimikkeitä ei voi suoraan verrata nykyisiin, sillä ennen 1950-lukua kirjastoalan virkanimikkeitä ei oltu millään lailla määritelty. Vasta 1950-luvun loppupuolella alkoi vakiintua se käytäntö, että kaikkia silloisen kirjastotutkinnon suorittaneita alettiin kutsua kirjastonhoitajiksi. (Kanila 1956; Koski 1985, s. 94) Samalla kirjastotutkintoa edellyttävien virkojen nimiä alettiin muuttaa kirjastonhoitajan tai kirjastoamanuenssin viroiksi. Sitä ennen oli kirjastoja, jossa vain johtavan viran nimike oli kirjastonhoitaja. Muut virat olivat kirjastoapulaisten virkoja. Näin ollen monet tuon ajan kirjastoapulaisista tekivät varsin itsenäistä ja kirjastonhoidollisesti perusluonteista työtä esim. luettelivat ja luokittivat.

Toisaalta kirjastoapulaiseksi ei yleensä jääty pitkäksi aikaa. Useimmiten vain ne, joilla ei ollut etenemiseen tarvittavaa pohjakoulutusta, jäivät kirjastoapulaisiksi. Tässä asiassa Helle Cannelin ennusti oikein jo v. 1924. Keskikoulu alempien kirjastovirkkojen pohjakoulutusvaatimuksena synnytti kirjastoihin eräänlaisen paarialuokan, jolla ei ollut samoja ylenemisen mahdollisuuksia kuin ylioppilastutkinnon tai opettajan pätevyyden omaavilla. (Cannelin 1924)

Kurssilaisten sijoittuminen alueellisesti oli v. 1955 oli jokseenkin sama kuin aikaisemminkin: maaseudulla ei heistä ollut yhtäkään. Helsingikeskeisyys oli jopa hieman vahvistunut verrattuna kurssilaisten ensimmäisiin työpaikkoihin esim. vuosien 1941–42 kurssilaisista 13 eli melkein puolet oli asettunut töihin Helsingin kirjastoihin.

Kurssilaisten virka-asemassa oli vuoteen 1955 mennessä tapahtunut muutoksia. Kirjastoapulaisina oli v. 1955 enää 6 henkilöä. Tämä johtunee paitsi urakehityksestä, myös virkanimekkeiden muutoksista. Johtavaan asemaan (kirjastonjohtaja/apulaisjohtaja/tieteellisessä kirjastossa vastaava kirjastonhoitaja tms.) oli kohonnut 10 henkilöä. Muulla tavalla vastuullisessa asemassa oli sen lisäksi 46 henkilöä, mikä tarkoittaa, että he olivat osastonhoitajia, sivukirjastonhoitajia suurissa kaupungeissa tai johtavia kirjastonhoitajia pienissä kaupungeissa tai kauppaloissa.

Kymmenestä johtavaan asemaan kohonneesta kirjastonhoitajasta neljä oli miehiä. Suhteessa miesten vähäiseen osuuteen ($18/155 = n. 13 \%$ kaikista kurssilaisista) miehet sijoituivat varsin mukavasti johtaviin asemiin.

Verrattaessa opiskelijoiden taustoja ja heidän sijoittumistaan työelämään ei ole havaittavissa suuria yllätyksiä. Suurin osa opiskelijoista oli läh töisin kaupungeista tai kauppaloista ja sijoittui myös sinne töihin. Helsingikeskeisyys tosin korostuu, erityisesti vuoden 1955 työpaikkatilanteessa. Se selittyy ainakin sillä, että Helsingissä oli lukuisia pieniä ja suuria tieteellisiä kirjastoja. Lisäksi Helsingin kaupunginkirjasto kehittyi ja laajeni kirjastona aivan omaan tahtiinsa verrattuna muihin suuriin kaupunginkirjastoihin.

Tutkimusajankohta 1920–1945 oli suomalaisen kirjastonhoitajakoulutuksen pioneerikautta. Lähinnä yleisten kirjastojen virkoihin johtava peruskoulutus oli tuolloin epäsäännöllistä ja kurssimuotoista. Kirjastonhoitajien valmistuskursseista vastuussa oli valtion kirjastotoimikunta, poikkeuksena ensimmäinen, Kordelinin säätiön järjestämä kurs-

si. Pioneerivaiheeseen kuuluu luonnollisesti ko-keilu ja hapuilu, mutta kirjastonhoitajien valmistuskurssi vakiintuivat jo 1920-luvulla siihen muotoonsa, mitä ne noudattivat melko tarkasti aina viimeisiin kursseihin asti. Vakiintumista varmaan-kin edesauttoi opettajakunta, jossa vaihtuvuus oli suhteellisen vähäistä ja tietenkin se, että johtajana kaikilla kursseilla oli sama henkilö eli Helle Kannila. Kurssien laajentamisen teki osaltaan mahdottomaksi pula-aika: kaikilla koulutusaloilla päädyttiin halpoihin ja helppoihin ratkaisuihin. Uusia virkoja kirjastoihin perustettiin myös vähän, alalle ei kannattanut kouluttaa yli työvoimatarpeen. Kirjastonhoitajien valmistuskursseilta valmistui 155 kirjastonhoitajaa ja sen lisäksi ns. vastaavan tutkinnon suoritti 2 henkilöä, mikä määrä yhteensä riitti ilmeisen hyvin tyydyttämään koulutetun työvoiman tarpeen kirjastoalalla.

Kirjastonhoitajuus ammattina sai oikeastaan vasta alkunsa tarkasteltuna ajankohtana. Sitä ennen kirjastonhoitajat olivat useimmiten olleet sivutoimisia, ja niin ollen he olivat saaneet koulutuksensa, jos heillä ylipäättään koulutusta oli, johonkin toiseen ammattiin. Kovin pitkälle ei kirjastonhoitajan ammatti kuitenkaan kehittynyt ennen 1940-luvun puoliväliä. Voidaan ehkä puhua semiprofessiosta, vaikka ammattikunnan heterogeenisuus ja pienuus olikin vielä selviö. Kirjastonhoitajat yhdistyivät ammatillisesti v. 1945, samana vuonna kun kirjastonhoitajakoulutus vihdoon vakiintui Yhteiskunnalliseen korkeakouluun. Ensimmäiset pätevyysvaatimukset oli alalle saatu vuoden 1928 kirjastolaissa. Niitä korjattiin hieman v. 1931. Merkittävä lisäys asetustekstiin tehtiin v. 1941, jolloin vihdoon säädettiin, että oli maksettava palkkaa. Kirjastohoidollinen hyväntekeväisyystoiminta päättyi siis silloin ainakin yleisissä kirjastoissa. – Nämä ovat ilmeisiä merkkejä professionalistumiskehityksestä.

Hyväksytty julkaistavaksi 17.12.1990.

Huomautukset

- 1) Tutkimusajankohtana kirjastoalan nimikkeitä ei oltu määritelty. Monissa lähteissä käytetään nimikettä kirjastovirkailija kaikista kirjastossa työskentelevistä. Itse käytän kuitenkin johdonmukaisesti kirjastonhoitaja-nimikettä, kun tekstistä käy ilmi, että työtehtävät ja asema viittaavat itsenäiseen työhön.

- 2) Ks. KVKL 1923:8, s. 175–178 ja 1924:6, s. 275–286.
- 3) Lähteistä ei ilmene, milloin ensimmäistä kertaa vaadittiin kolmen kuukauden harjoittelua, todennäköisesti v. 1930. Kuuden kuukauden harjoittelua alettiin vaatia vuodesta 1939 lähtien.
- Ks. VA: valtion kirjastotoimiston arkisto. Valtion kirjastotoimikunnan pöytäkirjat 29.3.1939, liite.
- 4) Liukko, haastattelu 11.10.1988.
- 5) Huttunen, haastattelu 22.1.1989.
- 6) Sassali, haastattelu 12.1.1989.
- 7) Liukko, haastattelu 11.10.1988; Sassali, haastattelu 12.1.1989.
- 8) Sassali, haastattelu 12.1.1989.
- 9) Vöry, haastattelu 9.2.1989.
- 10) Liukko, haastattelu 11.10.1988.
- 11) Boldt, haastattelu 3.2.1989.
- 12) Boldt, haastattelu 3.2.1989.
- 13) Kaikki opiskelijoiden työhönsijoittumiseen liittyvät numerotiedot: Poteri, liitteet 3.A–F.
- 14) Liukko, haastattelu 11.10.1988.

Lähdeluettelo

A. Haastattelut

- Boldt, Barbro (s.1913). FM, kirjastonhoitaja. Hki. Kirjastonhoitajien valmistuskursseilla 1937. Haastattelu 3.2.1989.
- Huttunen, Ida (s.1899). Kirjastonhoitaja. Kuopio. Kordelinin säätiön kirjastonhoitajien valmistuskursseilla 1920. Haastattelu 22.1.1989, haastattelijoina Elina Koskinen ja Marja Laakkonen Kuopion kaupunginkirjastosta.
- Liukko, Terttu (s. 1918). FM, kirjastonhoitaja. Hki. Kirjastonhoitajien valmistuskursseilla 1941–42. Haastattelu 11.10.1988.
- Sassali, Sirkka (s. 1911). FK, kirjastonhoitaja. Oulu. Kirjastonhoitajien valmistuskursseilla 1934. Haastattelu 12.1.1989.
- Vöry, Laura (s. 1908). FK, kirjastonhoitaja. Hki. Kirjastonhoitajien valmistuskursseilla 1930. Haastattelu 9.2.1989.

B. Kirjallisuus

- Auer, J. Kaupunginkirjastonhoitajien palkat. KVKL 1924:1, s. 5–9.
- Cannelin Helle (1920). Opintomatkalta. KL 1920:1–2, s. 5–7; 3–4, s. 27–34; 7–8, s. 99–105.
- Cannelin Helle (1921). Kordelinin rahaston kirjasto-

- koulukurssit vuonna 1920. KVKL 1921:1, s. 10–15.
- Cannelin Helle (1924). Riittääkö keskikoulu vaki-naisten kirjastovirkailijain yleissivistykselliseksi pohjaksi. KVKL 1924:6, s. 280–283.
- Cannelin Helle (1925). Amerikkalainen ja saksalainen kirjastohenki. KVKL 1925:8, s. 213–216.
- Cannelin Helle (1931). Kirjastovirkailijain pätevyysvaatimukset. KVKL 1931:8, s. 220–223.
- Cannelin Helle (1935). Kirjastonhoitajien valmistuskurssit 1934. KVKL 1935:1, s. 17–22.
- Cannelin Helle (1937). Kirjastovirkailijain koulutus Tanskassa. KVKL 1937:4, s. 159–160.
- Castrén, Z. Saksalaisen kansankirjastotyön periaatteista. KVKL 1928:6, s. 145–152.
- Cronwall, Alice. Amerikkalaista vai saksalaista kirjastopolitiikkaa? KVKL 1926:3–4, s. 76–79.
- Henriksson, Karl-Erik. Kirjastokoulutuksesta. KL 1963:5, s. 117.
- Hovi, Raimo; Kivinen, Osmo ja Rinne, Risto. Komi-tealaitos, koulutusmietinnöt ja koulutuspolitiikan uudistus: ammatillisen ja akateemisen koulutuksen oikeutusperustelujen muutokset suomalaisissa koulutusmietinnöissä 1860-luvulta 1980-luvun lopulle. (Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C; 73). Turku 1989.
- Kannila, Helle (1942). Kirjastonhoitajien valmistuskurssit 1941–42. KVKL 1942:2–3, s. 45–48.
- Kannila Helle (1945). Nelivuotiskatsaus maamme kirjastotoimeen. KVKL 1945:5, s. 98–108.
- Kannila Helle (1956). Kirjastonhoitaja ammattinimenä. KL 1956:10, s. 229.
- Kannila Helle (1959). Kirjastokoulutuksen asema yhteiskunnassa. KL 1959:3, s. 49.
- Kannila, Helle (1963) Jäähväsluento. Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa 3.5.1963 pidetty luento lyhennettynä. KL 1963:5, s. 118–121.
- Kansanvalistus-lehti (KV) 1919.
- Kansanvalistus ja Kirjasto-lehti (KVKL) 1923, 1924, 1926, 1927, 1931 ja 1943.
- Kauppi, Hilikka M. Helle Kannilan elämänpuut. Hki 1976.
- Kemiläinen, J. A. Kertomus kirjasto-opintomatkasta etupäässä Pohjois-Amerikan Yhdysvaltoihin. KL 1912:2,4–5, s. 37–41, 90–94.
- Kirjastomatrikkeli 1955. Toim. Kaarina Ranta. Hki 1955.
- Komiteanmietintö 1906:6. Kansankirjastokomitealta. Hki 1906.
- Komiteanmietintö 1914:5. Keskuskirjastokomitealta. Hki 1914.
- Koski, Pirkko. Tiedon tuntijat: Suomen Kirjastoseura 1910–1985. Hki 1985.

- Kuikka, Martti T. Koululaitoksen historian tutkimuksen näkökohtia. *Kasvatus* 1983:1, s. 31–36.
- Laaksovirta, Tuula H. Koulutuksen kahdeksan vuosikymmentä. *KL* 1988:9, s. 388–391.
- Liakka, Niilo (1916). Kirjastoasiasta. (Kansanvalistusseuran toimituksia; 173). Hki 1916.
- Liakka, Niilo (1971a). Kirjastonhoitajan ammattivalmistuksesta. *Kansanvalistus* 1917:8, s. 121–125.
- Liakka, Niilo (1917b). Millainen kirjasto on sivistyslaitos. *Kansanvalistus* 1917:6, s. 81–83.
- Mäkelä-Henriksson, Eeva. Muistoja harjoittelusta ja amanuenssitutkinnon suorittamisesta Helsingin yliopiston kirjastossa 1940-luvun jälkipuoliskolla. Teoksessa *Muuttuva kirjasto*. Hki 1987.
- Poteri, Eija. Kirjastonhoitajien ammattipätevyyteen tähtäävä koulutus Suomessa 1920–1945. Pro gradu -tutkielma. Kirjastotieteen ja informatiikan laitos, Tampereen yliopisto 1990.
- Raivola, Reijo. Opettajan ammatin historia: opettajuus ja professionalismi. (Tampereen yliopiston kasvatustieteen laitos. Julkaisusarja A; 44). Tampere 1989.
- Salosensaari, Rainer. Niilo Liakan kirjastokäsitys: kirjastoja maaseudun sivistämiseksi. Pro gradu -tutkielma. Kirjastotieteen ja informatiikan laitos, Tampereen yliopisto 1989.
- Seppälä, Eila. Turun kaupunginkirjasto 1863–1963. Turku 1963.
- Vatanen, Pirjo. Sivutoimisten valtakausi: koulutuksellinen näkökulma Suomen kirjastolaitokseen ennen vuoden 1962 kirjastolakia. Lisensiaattitutkielma. Kirjastotieteen ja informatiikan laitos, Tampereen yliopisto 1988.
- Waris, Heikki. Suomalaisen yhteiskunnan rakenne. Hki 1948.